

अध्याय 23

योग र प्याज, श्यामाको सर्प विष उतार्नु,
विषूचिका (हेजा) निवारणार्थ नियमहरूको
उल्लंघन, गुरु भक्तिको कठिन परीक्षा।

प्रस्तावना

वास्तवमा मानिस त्रिगुणातीत अर्थात् सत्व, रज, तम यी तीन गुणदेखि पर छ। तर मायाको प्रभावबाट नै उसलाई आफ्नो सत-चित्-आनन्द स्वरूपको विस्मृति भै म शरीर हूँ भन्ने नै भान हुन लाग्दछ। शारीरिक बुद्धिले ढाकिएको कारणले नै उसले म नै कर्ता र उपभोग गर्ने हूँ भन्ने धारण बनाउँदछ। यसरी उसले आफुलाई अनेकौं कष्टमा स्वयं फसाउँछ। अनि उसलाई त्यसबाट छुटकारा मिल्ने कुनै बाटो नै देखा पदैन। मुक्तिको एकमात्र उपाय हो गुरुका श्री चरणमा अचल प्रेम र भक्ति। सबभन्दा महान् अभिनयकर्ता भगवान् साईले भक्तहरूलाई पूर्ण आनन्द दिएर उनीहरूलाई आफ्नै स्वरूपमा परिवर्तित गराइदिनुभयो। यिनै माथि भनिएका कारणहरूले नै हामी साई बाबालाई ईश्वरको अवतार मान्दछौं। तर वहाँ त सधैं “म त ईश्वरको दास हूँ यही नै भनिरहनुहुन्थ्यो। अवतार भएर पनि मनुष्यहरूलाई उनीहरूले कस्तो आचरण गर्नुपर्छ तथा आफ्नो वर्ण अनुसारको कर्तव्य कसरी गर्दै लैजानुपर्छ भन्ने कुराको उदाहरण उनीहरूको अगाडि प्रस्तुत गर्नुभयो। वहाँले कुनै प्रकारले पनि अर्कासँग स्पर्धा (शेखी) गर्नु भएन न त कसैलाई कुनै हानि नै पुऱ्याउनुभयो। जसले जड र चेतन पदार्थमा ईश्वरकै दर्शन गर्छ त्यस्ता व्यक्तिको लागि नम्रता नै उचित कुरा थियो। वहाँले कसैलाई अनास्था र अनादर गर्नु भएन। वहाँले सबै प्राणीहरूमा भगवान्कै दर्शन गर्नुहुन्थ्यो। वहाँले कहिल्यै पनि “म अनलहक्क (सो हम्) हूँ” भन्नुभएन। वहाँ त सधैं “मतयादेहक्क (दासो हम्) हूँ” भन्नुहुन्थ्यो। “अल्लाह मालिक”

यही नै वहाँका ओठमा थियो। हामी अरू सन्तसँग परिचित छैनौं न हामीलाई उनीहरूले कस्तो प्रकारले आचरण गर्दछन्, अथवा उनीहरूको दिनचर्या आदि के छ भन्ने कुराको थाहा छ। परमेश्वरको कृपाले केवल यक्ति मात्र थाहा छ कि उनीहरूले अज्ञान र बद्र (बाँधिएर जकडिएका) जीवहरूको निमित्त आफैं अवतार लिएका हुन्। शुभकर्महरूको परिणामस्वरूप नै हामीहरूमा सन्तहरूको कथाहरू र लीलाहरू सुन्ने इच्छा उत्पन्न हुन्छ, नत्र भने हुन्न। अब हामी मुख्य कथामा आउँदछौं।

योग र प्याज

एक समय कुनै एक योगाभ्यासी नाना साहेब चाँदोकरका साथमा शिरडी आए। उनले पातंजल योगसूत्र तथा अरू योगशास्त्रका अरू गुन्थहरूको विशेष अध्ययन गरेका थिए। तर व्यावहारिक अनुभव भने थिएन। मन एकाग्र हुन नसक्नाको कारणले उनी थोरै समयसम्म पनि समाधि लगाउन सक्तैनथे। यदि साईबाबाको कृपा प्राप्त हुन गयो भने वहाँबाट धेरै समयसम्म समाधि अवस्था प्राप्त गर्ने विधि जानिने छ। यही विचार लिएर उनी शिरडी आएका थिए। तर मसजिदमा पुग्दा त साईबाबालाई प्याजसित रोटी खान लाग्नुभएको देखेर उनलाई “यस्तो काँचो प्याजसित सुख्खा रोटी खाने व्यक्तिले मेरा कठिनाइहरू कसरी समाधान गर्न सक्ला?” भन्ने विचार आयो। साईबाबाले अन्तर्ज्ञानबाट उनको विचार जानेर तुरुन्त नाना साहेबसँग भन्नुभयो “ए ! नाना ! जसमा प्याज पचाउन सक्ने शक्ति छ, त्यसले नै प्याज खानुपर्छ अरूले हैन।”

यी शब्दहरूले अत्यन्त आश्चर्यमा परेका योगीले साईचरणमा पूर्ण आत्मसमर्पण गरिदिए। शुद्ध र निष्कपट भावले आफ्ना कठिनाइहरू बाबाको अगाडि राखिदिए र वहाँबाट तिनको समाधान प्राप्त गरे। अनि यसरी सन्तुष्ट र सुखी भएर बाबाको दर्शनको साथै उदी (विभूति) लिएर उनी शिरडीबाट हिँडे।

शामालाई सर्पको डसाइबाट मुक्ति

कथा प्रारम्भ गर्नुभन्दा अगाडि श्री हेमाडपंत लेख्छन् कि जीवको तुलना पाल्तु सुगासँग गर्न सकिन्छ, किनभने दुइटै वट्ट (बाँधिएको) छन्। एउटा शरीरमा बाँधिएको छ भने अर्को पिजँडामा। दुबैले नै आफ्नो बद्धावस्था (थुनिएको अवस्था) लाई बढी कल्याणकारी समझ्छन्। तर यदि हरिकृपाबाट उनीहरूलाई कुनै असल गुरु मिल्न सक्यो र तिनले (गुस्ले) उनीहरूको ज्ञान नेत्र खोलेर तिनीहरूलाई बंधनबाट मुक्त गरिदिए भने तिनीहरूको जीवनको स्तर उच्च हुन जान्छ। अहिलेको यो जीवनको तुलनामा पहिलेको सांगुरो स्थिति पुरै तुच्छ थियो भन्ने लाग्छ।

गएको अध्यायमा कस्तो किसिमले श्री मिरीकर माथि आउने संकटको पूर्व सूचना दिएर उनीलाई त्यसबाट बचाउनुभयो भन्ने कुराको वर्णन गरिसकिएको छ। पाठकवशुद्द! अब त्यस्तै किसिमको अर्को एउटा कथा सुन्नुहोस्।

एकपटक शामालाई विषालु सर्पले उनको हातको औँलामा डसिदिया। सम्पूर्ण शरीरमा विष फैलनाले उनले अत्यन्त कष्टको अनुभव गरी अब मेरो अन्तःकाल नजिकै आयो भनी रुन कराउन लागे। उनका इष्टमित्रहरूले उनलाई यस्तो किसिमको सम्पूर्ण पीडाहरूको राम्रो उपचार हुने ठाउँ भगवान् विठोवाकहाँ लैजान चाहन्थे। तर शामा आफ्नो विठोवा श्री साईबाबाकहाँ जान मसजिदतिर दौडे। जब बाबाले उनीलाई टाढाबाट आउन लागेको देख्नुभयो, अनि त च्याँटिएर गालि गर्न लाग्नुभयो। वहाँले कडासँग रिसाएर भन्नुभयो, “अरे, ए नादान! कृत्घ्न! बम्भन (ब्राह्मण) माथि नचढ्!” सावधान! यसो गरिस् भने। अनि फेरि गर्जिदै भन्नुभयो, “जा, टाढा जा, तल ओर्ली!”

श्री साईबाबालाई यसरी ज्यादै रिसाउनु भएको देखेर शामा अलमल्लमा परे। साथै निराश भएर सोचन लागे कि केवल मसजिद नै मेरो घर हो र साईबाबा मात्र असहायहरूको आश्रयदाता हो। जब वहाँले नै यस्तो किसिमले मलाई यहाँबाट भगाइ रहनुभएको छ भने

अब म कसको शरणमा जाउँ र ? यति विचार गरी उनले आफ्नो जीवनको आशा नै छोडिदिए र त्यही नै शान्तिपूर्वक बसे।

एकछिनपछि जब बाबा पहिलेको भैं शान्त हुनुभयो अनि शामा माथि आएर वहाँको नजिकै बसे। त्यसपछि बाबाले भन्नुभयो “नडराऊ! तिलमात्र पनि (अलिकतिमात्र पनि) चिन्ता नगर। दयालु फकीरले अवश्य नै तिम्रो रक्षा गर्नेछन्। घरमा गएर शान्तिसँग बस। बाहिर ननिक्ल। ममाथि विश्वास गरेर निडर भई चिन्ता त्याग।” उनलाई घर पठाएपछि नै पछाडिबाट बाबाले तात्या पाटील र काका साहेब दीक्षित मार्फत् “इच्छानुसार भोजन गर्नु, घरमा टहलिरहनू, नलेट्नू, नसुत्नू” भनि पठाउनुभयो।

अरू भन्नु पर्ने आवश्यकता छैन कि आदेशको अक्षरशः पालन गरियो र थोरै समयमा नै उनी पूरै स्वस्थ भए। यस विषयमा केवल यो कुरा संझनु पर्ने छ कि बाबाका पाँच शब्द (पंच अक्षरीय मन्त्र) “जा, टाढा जा, तल ओर्ली” माथि देखिए जस्तो शामालाई लक्ष्य गरेर भनिएको थिएन। त्यो त साँप र त्यसको विषको लागि गरिएको आज्ञा थियो। अर्थात् शामाको शरीरमा विष नफैलाउने आज्ञा थियो। अरू मंत्र र शास्त्र जान्नेहरूले भैं बाबाले कुनै मंत्र या मंत्रले फुकेको चामल या जल आदिके प्रयोग गर्नु भएन।

यो कथा र यसै खाले कथाहरूलाई सुनेपछि साईबाबाका चरणमा यस्तो दृढविश्वास हुन जानेछ कि यदि मायायुक्त संसारलाई पार गर्नुछ भने केवल श्री साईचरणको ध्यान आफ्नो हृदयमा गर।

हैजा महामारी (विषूचिका)

एकपटक शिरडी हैजाको प्रकोपले कम्पायमान भयो। गाउँलेहरू डरले थरथर भए। अरू गाउँका मानिसहरूसँगको उनीहरूको आपसी सम्पर्क धेरै रूपमा समाप्त जस्तै भयो। अनि गाउँका पंचहरूले जम्मा भएर दुइ आदेश प्रसारित गरे। पहिलो-दाउराको एउटा गाडी

पनि गाउँमा आउन नदिइयोस्। दोश्रो-कुनै पनि बोकाको बलि नदिइयोस्। यी आदेश उल्लंघन गर्नेलाई मुखिया र पंचद्वारा दण्ड दिइनेछ। यो सबै केवल अन्धविश्वास नै हो भन्ने कुरा बाबालाई थाहा थियो। यसैकारण वहाँले यी हैजाका आदेशहरूको कुनै चिन्ता लिनुभएन। यो आदेश लागू भएकै बखतमा एउटा दाउराको गाडी गाउँमा आयो। गाउँमा दाउराको अभाव छ भन्ने कुरा सबैलाई थाहा थियो, तरपनि मानिसहरूले त्यो गाडीबालालाई भगाउन लागे। यो खबर बाबाकहाँ पुग्न गयो। अनि वहाँ आफैं त्यहाँ आउनुभयो र गाडीबालालाई मसजिद जान भन्नुभयो बाबाको विरुद्ध कसैले चाँचुंसम्म पनि गर्न सकेन। वास्तवमा वहाँलाई धूनीको लागि दाउराको अत्यन्त आवश्यकता थियो। यसैले वहाँले गाडीनै मोलेर लिनुभयो। एक महान् अग्निहोत्रीको जस्तै गरी वहाँले जीवनभर धूनीलाई जगाएर राख्नुभयो। बाबाको धूनी रातदिन बलिरहन्थ्यो। यसैले वहाँले दाउरा जम्मा गरेर राख्नुहुन्थ्यो।

बाबाको घर अर्थात् मसजिद सबैको निमित्त सधैंभर खुला थियो। त्यसमा कुनै ताल्चा साँचोको आवश्यकता थिएन। गाउँका गरीब मानिसले आफ्नो कामको लागि त्यसबाट दाउरा निकालेर पनि लैजाने गर्दथे। तर बाबाले यसकुरामा कुनै आपत्ति गर्नु भएन। बाबाले त सम्पूर्ण विश्वनै ईश्वरबाट ओतप्रोत भएको देख्नुहुन्थ्यो। यसैले वहाँमा कसैप्रति घृणा या शत्रुताको भावना थिएन। पूर्ण विरक्त भएर पनि वहाँले एउटा साधारण गृहस्थको जस्तै उदाहरण मानिसहरूको अगाडि प्रस्तुत गर्नुभयो।

गुरू भक्तिको कठिन परीक्षा

अब हेर्नोस् दोश्रो आदेशको पनि बाबाले कस्तो दुर्दशा गराइदिनुभयो। त्यो आदेश लागू भएर रहेकै समयमा कुनै व्यक्तिले मसजिदमा एउटा बोको बलि दिन ल्यायो। त्यो बोको ज्यादै निर्धो, बूढो र मनै लागेको थियो। त्यो समयमा माले गाउँका फकीर पीर मोहम्मद उर्फ बडेबाबा पनि वहाँको नजिकमै खडा थिए। बाबाले उनलाई बोको काटेर वलि चढाउन भन्नुभयो। श्री साईबाबा, बडेबाबाको धेरै आदर गर्ने गर्नुहुन्थ्यो। यसकारण उनी वहाँको सदैव दाहिने तर्फ नै बस्ने गर्दथे। सबभन्दा पहिले उनी नै तमाखु खान्थे र अनि पछिमात्र

बाबालाई दिन्थे। त्यसपछि मात्र भक्तहरूलाई दिहन्थ्यो। मध्याह्नको भोजन पस्किदिए पछि बाबाले बडे बाबालाई आदरपूर्वक बोलाएर आफ्नो दाहिनेपट्टि बसाउनुहुन्थ्यो र अनिमात्र सबैले भोजन गर्थे। बाबासँग जो दक्षिणा जम्मा हुन्थ्यो त्यसबाट वहाँले रु 50/- प्रतिदिन बडे बाबालाई दिने गर्नुहुन्थ्यो। उनी फर्कन लाग्दा बाबा पनि उनको साथमा एक सय कदमसम्म जाने गर्नुहुन्थ्यो। उनलाई यत्रो आदर हुँदा पनि जब बाबाले उनलाई बोको काट्न भन्नुभयो त्यसबेला उनले अस्वीकार गरेर स्पष्ट शब्दमा बलि चढाउनु व्यर्थ नै हो भनिदिए।

अनि बाबाले श्यामालाई बोकोको बलिको लागि भन्नुभयो। उनी राधाकृष्णमाईको घरमा गई चक्कु लिएर आए र त्यसलाई बाबाको अगाडि राखिदिए। राधाकृष्ण माईलाई जब कारण पत्ता लाग्यो अनि उनले चक्कु फिर्ता मगाइन्। अब श्यामा अर्को चक्कु लिन गए तर धेरै बेरसम्म मसजिदमा फर्किएनन् अनि काका साहेब दीक्षितको पालो आयो। उनी सच्चा सुन जस्तै त थिए तर उनीलाई कसौटीमा घोट्नु पनि अत्यन्त आवश्यक थियो। बाबाले उनीलाई चक्कु ल्याएर बोको काट्न भन्नुभयो। उनले साठेबाडाबाट चक्कु लिएर आएर बाबाको आज्ञा पाउनासाथ काट्न तयार भए। उनले साठेबाडाबाट चक्कु लिएर आएर बाबाको आज्ञा पाउनासाथ काट्न तयार भए। उनले पवित्र ब्राह्मण वंशमा जन्म लिएका थिए र आफ्नो जीवनमा बलिकर्म जान्दै जान्दैनथे। हिंसा गर्नु निन्दनीय काम हो तापनि बोको काट्न तयार भए। बडेबाबा मुसलमान भएर बोको काट्न पनि सहमत भएनन्। यिनी एक सनातन ब्राह्मण भएर पनि बोकाको बलि दिन तैयारी गर्दैछन् भन्ने देखेर सबै जनालाई आश्चर्य लागेको थियो। उनले आफ्नो धोती माथि उठाए, फेटा कसेर चक्कु लिए र हात माथि उठाई बाबाको अन्तिम आज्ञाको प्रतीक्षा गर्न लागे।

बाबाले भन्नुभयो “अब के विचार गरिरहेका होऊ? ठीक छ, मार!” जब उनको हात तल आउनै लागेको थियो अनि बाबाले भन्नुभयो, “परख, तिमी कति दुष्ट रहेछौ। ब्राह्मण भएर तिमी बोकाको बलि दिइरहेछौ?”

काका साहेबले चक्कु तल राखेर भने, “हजूरको आज्ञा हाम्रो लागि सबै कुरा हो। हामीलाई आदेशहरूसँग के मतलब। हामी त खालि हजूरको आज्ञाको नै पालन गर्ने गर्छौं। हामीलाई बोको मार्नु उचित हो या अनुचित यो कुरा विचार गर्नु आवश्यकता नै छैन। न हामी त्यसको कारण नै जान्न खोज्दछौं। हाम्रो कर्तव्य र धर्म त निःसंकोच भएर गुरुको आज्ञाको पूर्णरूपले पालन गर्नुमा छ।”

त्यसपछि बाबाले काकासाहेबलाई भन्नुभयो- “म आफैले नै बलि चढाउने काम गर्नेछु।” अनि तक्रियाको (फकीरहरू बस्ने ठाउँ) नजिक जहाँ धेरै फकीर बस्दछन त्यही नै गएर यसको बलिदिनु उचित छ भन्ने कुरा निश्चित भयो। जब बोका त्यहाँ लिएर गईं थियो त्यसैबेला बाटा मै ढल्यो र मन्यो।

भक्तहरूको श्रेणीको वर्णन गरेर श्री हेमाडपंत यो अध्याय समाप्त गर्दछन्। भक्त तीन प्रकारका हुन्छन्: (1) उत्तम (2) मध्यम (3) साधारण। प्रथम (पहिलो) श्रेणीका भक्त ती हुन् जो आफ्नो गुरुको इच्छा पहिले नै जानेर आफ्नो कर्तव्य ठानी सेवा गर्दछन्। द्वितीय (दोश्रो) श्रेणीका भक्त ती हुन् जो गुरुको आज्ञा पाउनासाथ नै तुरुन्त त्यसको पालन गर्दछन्। तृतीय (तेश्रो) श्रेणीका भक्त ती हुन् जो गुरुको आज्ञा सधैं टाल्दै पाइलै पिच्छे त्रुटी गर्ने गर्दछन्। भक्तगणले यदि आफ्नो जागृत बुद्धि र धैर्यधारण गरी दृढ विश्वासलाई स्थिर गरी राखे भने निःसन्देह उनीहरूको आध्यात्मिक ध्येय उनीहरूबाट धेरै टाढा हुँदैन। श्वासोच्छ्वासको नियन्त्रण, हठयोग या कठिन साधनाहरूको केही आवश्यकता नै हुँदैन। जब शिष्यमा उपयुक्त गुणहरूको विकास हुन जान्छ र अगाडि दिइने उपदेशहरूको लागि भूमिका तैयार हुन जान्छ अनि गुरु आफैं प्रकट भएर उसलाई पूर्णतातिर लिएर जान्छन्।

अगाडि आउने अध्यायमा बाबाको मनोरन्जक हास्यविनोदको सम्बन्धमा चर्चा गर्नेछु।

श्री सद्गुरु साईनाथमा अर्पणहोस्।

मंगल होओस्॥